

HALK HİKÂYELERİNDE BİR İMAJ OLARAK BAĞ VE BAHÇENİN KADIN ve BEDENİ İLE İLİŞKİSİ

The Relation Between The Images Of Vineyards-Orchards And Women And Women Body in The Folktales

Yrd. Doç. Dr. Esra AKBALIK*

ÖZ

Her edebî ürün belirli bir zamanın ve sosyal şartların neticesi olarak tezahür eder. Bu gerçeklik sözlü kültür verimleri için çok daha fazla bir anlam ifade eder. Zira sözlü kültürün ve edebiyatın müstesna örneklerinden olan halk hikâyeleri toplumsal ve sosyoekonomik düzendeki bir değişim ve kırılmanın neticesi bir başka ifade ile yeni bir düzenin yeni edebî verimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu makalede yerleşik yaşam ve kültürün edebî verimi olarak karşımıza çıkan halk hikâyelerinde, bir imaj olarak bağ/bahçe ve unsurlarının kadın ve kadın bedeni ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Yerleşik yaşamın temel unsuru olan toprak ve toprağa bağlı olarak gelişen bağ ve bahçeler, söz konusu hayatın temel yaşam alanlarından birini oluşturmaktadır. Yaşam mekânları olarak halk hikâyelerinde görülen bağ / bahçeler aynı zamanda kadın algısı ve kadın bedeninin kavramsallaştırılmasında da sıklıkla kullanılmıştır. Hikâyelerin genel olarak bütününde ve bilhassa nazım parçalarında bu hususla alakalı oldukça somut veriler vardır. Kadınlığın ve kadın bedeninin algılanış ve kurgulanışında 'dil' önemli ve etkili bir faktördür. Kullanılan dil ve kavramlar ise sosyo-kültürel yaşamla yakından ilgilidir. Bu bağlamda bu çalışmada sosyal şartlar ve çevre ile yakın temas hâlinde olan halk hikâyelerinde yer alan bağ/bahçe ve unsurlarının kadın algısı ve bedeni ile ilişkisi incelenmeye ve çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Halk hikâyesi, kadın, imaj, beden, yerleşik yaşam.

ABSTRACT

Every literary creativeness is the result of the specific time and social conditions. This reality means much more importance especially for the oral culture products. Folktales, special examples of oral culture and literature, have emerged as a result of social and socio-economic developments, in other words as the new literary outcome of the new system. This article elaborates on the relation between the elements of the vineyards-orchards and women and women body in folktales which are products of literary creativeness of settled life and culture. The soil- the basic element of settled life and the vineyards-orchards, which grow up thanks to the soil constitute one of the basic life places discussed. The vineyards-orchards, which are seen as life places in folktale, are usually used in the conceptualizing of women body and perception of women. There are concrete datas concerned with this point, especially in the verse parts of the stories. Language is an important and effective factor in terms of the perception and construction of women body and femininity. Language and notions are related to socio-cultural life. In this context, this study analyzes the relation between the elements of the vineyard-orchards and perception of women and women body.

Key Words

Folktale, women, image, body, settled life.

Her toplumun belirli bir sosyal ve kültürel yapıya sahip olduğu ve bu sosyal yapının zorunlu olarak belli bir 'fiziksel çevre' ile yakın ilişki içinde olduğu sosyologların dile getirdiği bir gerçekliktir. İnsanların içinde yaşadıkları coğrafi çevre şartları yaşama

tarzlarının tayininde belirleyici bir unsurdur. Fiziksel ve coğrafi çevrenin hayat alanındaki etkileri sosyal yapıların, karakterlerinin oluşması ve belirlenmesinde önemli rol oynar. Bu anlamda coğrafi çevre ile sosyal hayat arasında sıkı bir bağ olduğu ifade edil-

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, esra.akbalik@istanbul.edu.tr

melidir. Zira bu hususla alakalı olarak “Sosyal Dinamik Bünye Analizi” çalışmasında Nihat Nirun (1985: 8-11) sosyal hayat alanlarındaki insan ilişkilerinin coğrafi çevre üzerinde cereyan ettiğini ve bu çevrenin sosyal hayat alanına bir zemin vazifesi gördüğünü ve bunun neticesi olarak da coğrafi çevre ile sosyal hayat alanı arasında birtakım neden-eser zincirleri bulunmasının mümkün olduğunu belirtir (Ayrıca bkz. Kösemihal 1968: 37-55).

Her edebî ürün belli bir zamanın, belli şartların, yaşam şekillerinin, toplumsal yapı ve çevrenin neticesidir. Her hayat şekli kendi edebî türünü zorunlu olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda değişen zaman, algı ve yaşam şartları ile birlikte ortaya çıkan edebî türler de şekillenip değişmektedir. XV. ve XVI. asırlardan itibaren yerleşik yaşam ve kültürün edebî verimi olarak karşımıza çıkan halk hikâyeleri sosyal hayattaki önemli bir değişimin, mühim bir kırılma noktasının neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Boratav’ın (2002: 46) ifadesi ile destandan sonra ortaya çıkan ve destana asıl karakterini veren şartların değişmesiyle teşekkül eden halk hikâyeleri destandan romana geçen nevin ilk merhalesini teşkil etmektedir. Göçebe- yarı göçebe hayatın edebî mahsulü destanlar yerleşik hayata geçişle birlikte yerini halk hikâyelerine bırakmış; göçebelik-yarı göçebelik ve yerleşiklik olarak tezahür eden ve birbirinden farklı sosyal ve kültürel şartları olan bu hayat şekillerinde, söz konusu değişim ve gelişime paralel olarak sırasıyla destanlar, destanî hikâyeler ve halk hikâyeleri dediğimiz anlatılar şekillenmiştir. Şekil-yapı ve muhteva açısından birbirinden farklılık arz eden söz konusu eserler ait

oldukları sosyo-kültürel yapı ve sosyal şartlardan derin izler taşırlar. Bu bağlamda Mehmet Kaplan göçebe hayatı aksettiren Oğuz Kağan ve Dede Korkut gibi eserlerde hayvanların önemli bir yer tuttuğunu, köy çevresinde vücuda gelen eserlerde ise nebatların ön planda olduğunu, sembol ve imaj unsuru olarak da sık sık kullanıldıklarını belirtir. Bu son derece tabii bir durumdur “zira insanların duygu ve düşünceleri, hayat meşgaleleri ile yakından ilgilidir.” (Kaplan 2006: 106). Bu cümleden olarak göçebe ve bozkır hayatında dışa dönük yaşam tarzının oluşturduğu imaj ve sembollerle yerleşik yaşam ve kültürün beslediği imajlar arasında temel farklar olduğu ifade edilmelidir.

Her toplum dahil ve ait olduğu sosyo-kültürel yapı çerçevesinde cinsiyet algısını oluşturur ve bu doğrultuda kadınlık ve erkekliğe dair imajlar¹, stereotipler² ve semboller üretir. Kültürler bünyelerinde nelerin erkeksi ya da nelerin kadınsı olduğuna dair birtakım imajlar barındırır. Bu anlamda imajlar gerçeklikten uzak mecazlar değil, kültürel mirasın bir parçası durumundadırlar. Toplumların sahip olduğu sosyo-kültürel yapı ve kültürel yapının şekillendirdiği cinsiyet algısı ile kullandıkları dil arasında şüphesiz yakın ilişki vardır. Yine toplumların dinî, ahlakî, kültürel yapıları ve zihin kıvrımlarına işleyen söz konusu yapılanma, günlük yaşamın pratiklerine ve gizli saklı köşelerine ‘sözcükler’ yoluyla sızar. Seyfi Karabaş *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* adlı çalışmasında budunbilimin, sözcüklerin temel ya da sözlük anlamları dışında edindikleri yan anlam yahut anlam genişlemelerinin nasıl oluştuğu sorunu ile yakından ilgili olduğunu belirtir

ve dilde simgesel işlevi olan sözcüklerin birbirleri ile ilintililiklerinin saptanması ile nasıl bir düşünce sistemi oluşturduklarını belirlemenin budunbilimsel çalışmaların amacı olduğunu söyler (1999: 379). Karabaş'a atıfla sözcüklerin, imgelerin izini sürerek sosyo-kültürel yapı içerisinde kadınlığın nasıl anlam kazandığını ve yeneden üretildiğini takip etmek mümkündür. Sözcüklerin ve dilin süsleyici örtüsünün altındaki birtakım gerçeklikler bu yolla açığa çıkarılabilir.

Bu bilgiler ışığında yerleşik yaşam ve kültürün edebî verimleri olan Türk halk hikâyelerinin ilk dönem anlatılarından son dönem Türk halk hikâyelerine kadar uzanan çizgide, genelde kadın algısının ve özelde kadın bedeninin nasıl kavramsallaştırıldığı, beden kavramının anlatı metinleri içinde nasıl biçimlenmekte ve kurgulanmakta olduğu ve bu yolla metinlerdeki anlam üretiminin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği mevzu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Tarihi devirler içerisinde kadın bedeni ve toprak arasında kurulan gizemli bağın izini sürerek halk hikâyelerini kadraja almak sureti ile benzer bir ilişki modelini kadın/bedeni – bağ/bahçe arasında kurulduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu makalede, gelenek içinde büyük ölçüde erkekler tarafından ve geleneğe bağlı kalmak sureti ile tasnif edip geliştirilen halk hikâyelerinde kadın ve bedenin algılanışı ve kadınlara dair üretilen bağ/bahçe ve unsurları ile ilgili imajların çözümlenmesi sağlanacak; bu durum düşünce sisteminin ve halk hikâyelerinin oturduğu sosyo-kültürel şartlar zemininde okunmaya çalışılacaktır.

Çalışma, hikâyelerin bütününi ihtiva etmekle birlikte bilhassa metin-

lerdeki şiir parçaları üzerine yoğunlaşarak yorumlar getirilmiştir. Zira kadın ve erkek sesinin en iyi dinlendiği ve ortaya konduğu bölümler kendileri tarafından dile getirilen şiir parçalarıdır. Şiir bölümleri duygu yoğunluğunun daha fazla hissedildiği; buna bağlı olarak da sembolik kavram ve ifade şekillerinin en çok kullanıldığı ve farklı anlam katmanlarının oluştuğu bölümlerdir.

Kadın / Bedeni - Bağ- Bahçe

Katharine Young “Beden Folkloru” adlı çalışmasında bedenlerin kültüründen söz eder (2006: 415). Bedenin bir kültürü, kültürün de bedeni vardır. Yine benzer anlamda Carol Delaney köy toplumunun örgütlenişini ve değerlerini yaratılışa ilişkin kuram ve simgelerle açıklamaya çalıştığı; beden, cinsiyet ve yaratılış anlayışına dair bir çözümlenme sunduğu *Tohum ve Toprak* adlı çalışmasında bedenlerin kültür dışında var olmadığını tersine fiziksel ve mecazi olarak kültür içinde biçimlendiğini belirtir. Her kültür insan bedeninin belirli imkânlarını seçip öne çıkarırken bazılarını da görmezden gelir (2012: 44). Beden biyolojik bir organizma olmanın yanında kültürel tercihlere göre yapılandırılan ve anlamlandırılan bir malzeme olarak görülmekte; kültürlerin ortak bilinçleri, ruhları ve şartları doğrultusunda beden algıları oluşmaktadır. Kadın ve bedeninin algısı geniş bir kültürel sisteme içkin imajlar yolu ile kurulduğu için bu süreci tanımlayan imgelere bakmak gerekmektedir.

Kadın ve bedeni ile bağ-bahçe arasında kurulan ilişkiyi Köroğlu Destanının³ hikâyeye yakın kolları ile Türk halk hikâyelerinin ilk örnekleri ve son dönem metinlerinde fazlası ile görmek mümkündür. Bu ilişkide yer-

leşik yaşamın temel göstergesi olan toprak ve toprağın bir uzantısı olarak bağ ve bahçelerin yaşayış, düşünüş ve algı sistemini etkilemesi söz konusudur. Nitekim yapmış olduğumuz taramalardan çıkan sonuca göre yarı göçebe bir hayatın edebî verimi olan, destanî hikâyeler olarak da adlandırabileceğimiz Dede Korkut Kitabı ile Battal Gazi, Dânişmend Gazi, Saltık-nâme gibi İslami dönem Türk destanlarında kadın ve bedeni ile bağ, bahçe gibi unsurlar arasında kurulan ilişki-den söz etmek mümkün değildir (Akbalık 2012).

Yerleşik yaşam kültürünün temel göstergesi olan bağ ve bahçeler aynı zamanda kadınların anlatılarda ‘görünür’ oldukları temel yaşam alanlarından. Ev içi ve özel mekân olarak köşk ve ev dışı kamusal alan olarak değerlendirilebileceğimiz bağ, bahçe halk hikâyelerinin baş kahramanlarından biri olan sevgili tipinin önemli bir yaşama ve hareket alanıdır.⁴ Nitekim anlatılarda ‘sevgili’ rolündeki Ash, Zühre, Şirin, Şah Senem, Gülgez Peri, Selvihan, Leyla, Gülizar, Elif gibi kadınların hikâyelerdeki varlık göstergeleri bu mekânlar aracılığı ile olmuştur. Hikâyeler bağlamında kadınlar için bir mekân algısından söz edilecekse ifade edilebilir ki mekân bu bağ ve bahçelerdir. Söz konusu kavramlar ile kadın yaşamı arasındaki yakın ilişkinin kadınların bedenleri ile algılanışında da kurulduğu görülmektedir.

Bağ, bahçe imajları ile kadın bedeni arasında kurulan ilişki öncelikle kadının sahip olduğu doğurma ve üretme özelliği dolayısıyla olmalıdır. Zira kadın, toprak ve üretkenlik arasında kadim bir ilişki-den söz edilebilir. Toprağın verimliliği ile kadının

doğurganlığı arasında gizemli bir bağ vardır. Ünlü din tarihçisi Mircea Eliade *Kutsal ve Din Dışı* adlı çalışmasında beslenmeye yönelik bitkileri ilk kez kadın yetiştirdiği için toprağın ve hasadın sahibi olarak da kadının görüldüğünden bahseder. Bu bağlamda “kadının büyüsel – dinsel prestiji ve buna bağlı olarak, toplumsal üstünlüğü kozmik bir modele sahiptir: Toprak Ana.” (Eliade 1991: 122-125; Berktaş 2000: 45). Dışıl toprak tasavvurunun oldukça kadim bir düşünce olduğu belirtilmelidir. Toprağın kadın ve bedeni için, kadın bedeninin de toprak için metafor olması her ikisinin de yaşam sağlama, üretme, besleme özellikleri dolayısıyladır. Bununla birlikte toprağa bağlı tarımın bir kadın buluşu olduğu araştırmacıların üzerinde hemfikir olduğu bir gerçektir (Badinter 1992: 55; Berktaş 2000: 41). “Toprağın doğurganlığı ile kadının yaratıcı gücü arasındaki gizemli dayanışma M. Eliade’in ‘tarımsal bilinç’ dediği temel kurumlardan birisidir” diyen E. Badinter’e göre hemen tümüyle kadın işi olan bahçecilik ise tarımın uzak atasıdır (1992: 63).

Toprak, üretkenlik ve kadın arasında kurulan ilişki ilahi bir mesajla da desteklenir. Zira kutsal kitapta kadınlar için yer alan ‘tarla’⁵ benzetmesini tam da bu noktada hatırlamak yerinde olacaktır. Söz konusu ayette tarla kadınların doğurganlığı çerçevesinde kullanılır. Eliade, insan cinsinden annenin ‘Toprak Ana’nın temsilcisi olarak görülmesinin sayısız adete can verdiğini belirtir. Ona göre “çocuk yapmak ve doğurmak, toprak tarafından gerçekleştirilmiş olan örnek bir eylemin mikrokozmetik çeşitlenmeleridir. İnsan cinsinden anne, yalnızca toprağın bağrında hayatın

belirmesi olan bu ilksel hareketi taklit etmekte ve tekrarlamaktadır” (1991: 120). Carl Gustav Jung (2009: 22) da bu bağlamda tarla, bağ bahçe, gül gibi benzetmelerin anne imgesini hatırlattığını söyler. Toprak, tarım ve kadın arasındaki simgesel ve metaforik ilişkinin daha geç zamanlardaki bir tezahürü olarak değerlendirebileceğimiz kadın ve bağ ilişkisi önce kültürde ve kültürün şekillendirdiği edebî verimlerde yerini almıştır. Toprak ve kadın arasındaki gizemli bağ yerleşik yaşam ve kültürün de tesiri ile halk hikâyelerinde bağ/bahçe ve unsurları ile kadın arasında kurulan sıkı bir anlam ilişkisine dönmüştür. Zira anlatılar üzerinde yapmış olduğumuz taramalar neticesinde Köroğlu Destanının hikâyeye yakın kolları başta olmak üzere Türk halk hikâyelerinin hemen hemen önemli bir kısmında bu tarz bir ilişkiye rastlandığı görülmüştür.

Köroğlu Destanı'nın Kenan Kolu'nda, Ayvaz için Mine Sultan'a talip olan Köroğlu, evlilik çağındaki Mine'yi bağdaki 'bar' yani olgun bir meyve olarak algılar ve babasından onu 'akıbet geçmezem bağdaki bardan' diyerek ister. Köroğlu'nun algısında Mine Sultan 'bağdaki bar' olarak imlenmiştir: “Gönül ayrılmadı bu iktidardan / Akıbet geçmezem bağdaki bardan / Mine'yi almadan gitmem bu yerden / Hakkın emri ile versen ey olur” (Kaplan 1973: 230).

Köroğlu'nun oğlu Hüseyin Bey Kolu'nda Hüseyin Bey, âşık olduğu Zeycan'a ulaşmak adına çıktığı yolculukta yolu bağlık, bahçelik bir yere düşer. O bahçede Suna adlı bir kızla karşılaşır. Hüseyin Bey'e gönlü düşen Suna'nın “Bizim bağa gelen oğlan / Gelişine kurban olam” sözlerine karşılık Hüseyin, kendi gönlünün Suna'da ol-

madığını ve oraya Suna için gelmediğini ifade etmek için “Bahçelerde barım vardır / Ayva turunç narım vardır” şeklinde konuşur. Suna, Hüseyin'in kendi bağına girmiş olmasını, kendisine meyli olarak değerlendirmekte ve buradan aldığı cesaretle onun evli mi bekâr mı olduğunu sormaktadır. Buna karşılık Hüseyin, aslında bir kadına sahip olduğunu 'bahçe ve bar' imgesi ile ifade etmektedir.

“Aldı Suna:

Bizim bağa gelen oğlan
Gelişine kurban olam.
Tatlı tatlı gülen oğlan
Gülüşüne kurban olam

Aldı Hüseyin:

Bana boşa yanma güzel
Benim özce kurbanım var.
Beni kendin sanma güzel
Ateşime yanam var.

Aldı Kız:

Kaymak mısın şeker misin?
Gizli sevda çeker misin?
Evli misin bekar mısın?
Buluşuna kurban olam.

Aldı Hüseyin:

Bahçelerde barım vardır
Ayvaz turunç narım vardır
Bu Tiflis'te yarım vardır
Yolum bekler cananım var.” (Kaf-tancıoğlu 1979: 141).

Kadın ve bağ/bahçe arasında kurulan ilişkinin hem erkek algısında hem de kadın algısında yer aldığını görmek mümkündür. Erkek algısında 'bağ' imajı ile imgelenen kadın, kendi kendini algılama ve değerlendirme metaforu olarak da bağ, bahçeyi kullanmakta; bir başka deyişle erkek anlatıcılar tarafından o şekilde konuşulmaktadır. Köroğlu'nun oğlu Hasan,

âşık olduğu Gülizar'a çeşitli engelleri aşıp ulaştığı vakit ilk karşılaşmalarında aralarında şöyle bir diyalog geçer:

"Aldı Hasan:

Kırk konaklık yoldan geldim
Serimi sevdana verdim
Bahçene izinsiz girdim
Affeder mi ola sevdiğim

Aldı Gülizar:

Hoş gelmiş sefa gelmişsin
Sevdama serin vermişsin
Bahçe senindir girmişsin
Domurcuğun der efendim" (Arsunar 1963: 242-3).

Bir yaşam alanı olan bağ ve bahçe hem kadının bizzat içinde bulunduğu mekân hem de kendi fiziksel varlığına son derece içkin bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasan'ın 'bahçene izinsiz girdim' ifadesine karşılık Gülizar'ın cevap olarak 'bahçe senindir girmişsin / domurcuğun der efendim' sözleri birinci anlam katmanında girilen reel bir mekânı, ikinci katmanda ise Gülizar'ın kendi fiziksel varlığını yani 'bedenini' imgelemektedir. Hasan Gülizar'ın yaşam mekânlarından olan bahçesine gizlice girmiş ve bu giriş, ifadelerden anlaşılacağı üzere Gülizar tarafından gayet hoş karşılanmıştır. İkinci anlam katmanında bahçeye bir başka ifade ile bahçenin imlediği Gülizar'a fiziksel olarak yaklaşan Hasan'a, Gülizar 'domurcuğun der efendim' diyerek kendi varlığını ve bedenini sunmaktadır. Nitekim anlatının devamında ikisinin birbirlerine aşkla sarılıp sevişmelerine yer verilir.⁶ Bununla birlikte kapalı, açılmamış hâli ile tomurcuk Gülizar'ın gençliğine dolayısı ile tazeliğine ve bekâretine işaret etmektedir. Bahçe, tomurcuk, gül imgeleri bu örnekte kadın ve erkeği aşk ve cinsellik ilişkisi

içinde buluşturmuş ve kendi cinsiyetleri açısından cinselliği yaşamalarına olanak vermiştir.

Kadınların kendilerini bahçe veya bahçenin bir unsuru olması yönüyle içindeki meyve olarak algılamalarına bir başka örnek Köroğlu Destanı'nın Akşehirli Telli Nigar Cengi Kolu'nda, Telli Nigar'ın dilinden duyulur. Nigar, kendi bahçesine gizlice giren Hasan'a: "Yüce dağların karıyam / Has bahçenin narıyam" (Kaplan 1973: 141) şeklinde hitap eder. Bilindiği gibi nar Türk inanç ve düşünce dünyasında elma ile birlikte üremenin, zürriyetin ve bereketin (Aça 2005: 16) sembolü olarak görülür.

Köroğlu Destanı'nın hikâyeye çok yakın olan kollarında sıklıkla yer alan bahçe ve bahçe ile ilgili metaforlar, pek çok anlam zenginliği içinde anlatılarda işlenmektedir. Kadının yaşam yeri ve açık alanda görünür olduğu tek yer olan bahçenin etrafındaki 'duvarlar ya da bahçe kapısı'⁷ kadın ile erkek arasındaki engelleri, duvarların yüksekliği ve aşılmazlığı sevdiğine ulaşmak isteyen erkeğin tabi olacağı imtihanların seviyesini, bahçedeki meyvelerin olgunluğu ya da çiçeklerin güzelliği ve etrafa yaydığı koku ise kadının evlenilecek çağa geldiğinin göstergesidir (Güneş 2009: 349). Nitekim aşağıdaki metinde görüldüğü üzere cevahir ve som taşlardan yapılmış yapısı ile Döne'nin bahçesi aslında onun eşsizliğinin ve mükemmelliğinin ifadesidir. Bahçenin yüksek kapısı, onun ulaşmazlığının ve ona ulaşmadaki güçlüklerin, bahçesinde kokuşan güller ise onun yeterince olgunlaştığını ve artık evliliğe hazır olduğunun göstergesidir.

Ne yüksek imiş bu bahçe kapısı
Som daşlar ile yapılmış yapısı
Kadanalsın güzellerin hepsi
Döne vakit oldu gelde gidelim.

Döne bahçende kokuşuyor güller
Gül dallarında ötüyor bülbüller
Koç Koroğlu bunları sana söyler
Döne vakit oldu gelde gidelim.”
(Arsunar 1963: 102).

Koroğlu Destanı'nın hikâyeye yakın kollarından itibaren sıklıkla kurulan kadın ve bahçe ilişkisi toprağa daha bağımlı ve yerleşik bir yaşam kültürünün neticesi olan halk hikâyelerinde de çok daha renkli, çeşitli ve canlı örneklerle işlenmiştir. Kerem, kendisinden kaçırılan sevdiğinin peşinde diyar diyar dolaşırken, yol üzerinde gördüğü bir düğünü Aslıhan'ın düğünü zanneder. Ağlayarak, Aslı'ya kavuşamadığını bağ-bağban metaforları ile ifade eder. Bu algılayışta bağban kendisi iken, bağ ise sevdiği Aslı'ya karşılık gelmektedir: “Felek beni bağa bağbân eyledi / Dost bağına girmedim ki ağlarım / Elim ile dikdim bağım bostanım / Güllerini dermedim ki ağlarım” (Duyamaz 2001: 269).

Aslı'ya çok yakın olduğu, evlenmek için söz aldığı yani nişanlandığı sırada sevdiğinin kendisinden kaçırılması ile yalnız kalan ve onu elde edemeyen Kerem, ıstırabını “Elim ile dikdim bağım bostanım / Güllerini dermedim ki ağlarım” şeklinde ifade etmektedir. Bizzat emek verdiği, elleri ile bakıp büyüttüğü ve hak ettiği halde sahip olamadığı bağ ve deremediği güller Aslı'yı işaret etmektedir. Gülleri derememiş olması Aslı'ya ve bedenine sahip olamamasıdır. Kerem başka bir sahnede, gurbet yolculuğu esnasında yolunun uğradığı Aşkar Obası'nda gerçekleşen bir düğünü

yine Aslı Han'ın düğünü zanneder ve kendisinin mihnetle beslediği bağın eller tarafından bozulduğunu düşünerek ağlar: “Rakîbin yoları düzüldi mi ola / Tomurcuk gülleri bozuldu mı ola / Hoyrâd eli degüp bozuldu mı ola / Mihnet ile besledigim bağlar hey” (Duyamaz 2001: 273). Açılmamış çiçek olarak değerlendirilebileceğimiz tomurcuğun bozulmuş olması, yabancı birinin bağa girmesi ve sahibine açılması gereken tomurcuklara yad elin zarar vermesi şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim Kerem, kendine ait olması gereken Aslı'nın bir başkası ile evlenmek üzere oluşunu bir başka ifade ile ona ve bedenine bir başkasının sahip olacak olmasını kendi beslediği ve şahsına ait olan bağın hoyrat bir el tarafından bozumu olarak değerlendirir. Bir başka örnekte ise bülbül-gül ilişkisi üzerinden aktarılan “açılmadık gonca gül” imgesi ‘namus’ kavramı ile ilişkilendirilir. Zira açılmamış gonca gül kapalılığı ile bekâreti dolayısı ile masumiyeti; açılmış gül ise bozulmuşluğu bir başka deyişle bekâret kaybını imgelemektedir. Aşık, sahip olduğu gülün ‘gonca gül’ olması ile gurur duymakta ve namus vurgusu yapmaktadır:

“Bülbül gibi hemen işim zar benim

Açılmadık gonca gülüm var benim
Namus benim gayret benim ar benim

Bağlarda açılan gül sizin olsun”
(Duyamaz 2001: 273).

Şükrü Elçin'in yayına hazırladığı Kerem ile Aslı'da yine Kerem'in dilinden dökülen “Meyvasız bağlarda bülbül mü öter” ifadesi kadın ve bağ arasında kurulan ilişkinin bir başka örneğidir. ‘Meyva’ olarak imgelenecek kadın bağın temel bir unsuru olarak görülür. Bu durumda ‘bülbül’ olan

âşıklar ise ancak bağdaki meyvenin varlığı ile vardır: “Ateşim yanmadan tütünü tüter / Bunda ayrılık var ölümden beter / Meyvasız bağlarda bülbül mü öter / Selvi ağacı hani senin meralin” (Elçin 2000: 65).

Pek çok hikâyede kadınlar için kullanılan bahçe-gül imgesinden bahsedilebilir. Âşık Garip hikâyesinde Garip, rüyasında kendisine Şah Senem gösterilince “Bu nev civan hangi bahçenin gülüdür?” (Türkmen 1974: 123) diye seslenir ve Şah Senem başlık parası toplamak için şehirden ayrılmak zorunda kalan Garip’in kendisine sahip olamadan gidişini “İzin verdim deremedin gülümden” diye ifade eder. Buna karşılık Garip ise Senem’e ‘ak gülünü ellere derdirmemesini’ tembihler. Âşık ve sevgili arasındaki bu sembolik dilde ‘gül’ sevgiliyi ve ‘gül dermek’ ona ve bedenine sahip olmayı karşılayan kavramlardır. Şah Senem bedenini Garip’e sunmaya hazırlarken, Garip o bedeni kendisi için biraz daha muhafaza etmesini ve ellere ‘derdirmemesini’ söyleyerek gurbete çıkar. Benzer şekilde Şah İsmail hikâyesinde Güllüperi’yi gören Şah İsmail’in dilinden “Hayli demdir yâr cemalin görmedim / Girip bağçesine gülün dirmedim / Şah İsmail bir murada irmedim” sözleri dökülür (Çolak 1994: 176-177). Kamber sevdiği Arzu’yu gül, gülistan bağ bostan olarak görür. Gül çevresinin dikenlerle kaplı olduğundan ve gül dermenin müşküllerinden bahseder (Şimşek 1987: 196, 199).

Asuman ile Zeycan hikâyesinde Zeycan, kendisine yeterince ilgi göstermeyen Asuman’a sitemini “Girip bahçedeki gülüm dermedin” diye bildirir. Kendisini bahçede gül olarak algılayan Zeycan, Asuman’ın bu gülü dermemesinden yani kendisine ulaş-

mamasından şikayetçi ve Asuman’ın kendisi için duyduğu aşktan endişelidir. Zeycan’ın “Meğer civan bana gönül vermedin / Var sevdiğim Mevlâm selamet versin / Girip bahçedeki gülüm dermedin / Var sevdiğim Mevlâm selâmet versin” şeklindeki sözlerine karşılık Asuman cellat korkusu ile çaresizce “Ya ben nice bahçedeki gülü dereyim” der (Kaya ve Koz 2000: 39-40).

Pirler tarafından kendisine gösterilen resimle Mahmihi’ye âşık olan Hürşit henüz ulaşamadığı ve aşk ateşi ile yandığı sevdiğine, bağınyı hoyrat ayaklardan bir başka ifade ile bedenini başkalarından esirgemesini tembih eder. Kendisine ait olan bedene ulaşana kadar onu koruma görevi ise babaya aittir. Babanın özenle bakıp büyüttüğü ve üçüncü şahıslardan koruduğu bağ (Mahmihi) zamanı gelince korunmuş bir şekilde ve bozulmamış hali Hürşit’e verilecektir. Metinde beden cennet bağı, memeler ise turuncu olarak imgelmiştir: “Ko baban beslesin bağı / Girmesin hoyrat ayacı, / Beyaz gögsün cennet bağı / Turuç memen emaneti” (Sakaoğlu ve Duymaz 1996: 98).

Son dönem Türk halk hikâyelerinde de bağ/bahçe ve bülbül imgesi sık kullanılmıştır. Âşık Şeref Taşhova’nın tasnif ettiği Gülistan ile Süleyman hikâyesinde, bir başkası ile evlendirilmek üzere olan ve bu duruma razı olmayan Gülistan, cariyesi Akça Kız’a derdini “Yad bülbülü konduramam bu bağa” diye anlatır (Türkmen vd 2008: 362). Yad bülbül Süleyman’dan başkası iken, ‘bu bağ’ diye kastettiği de kendi bedenidir. Âşık Şevki Halıcı’nın anlattığı Cihan - Abdullah hikâyesinde, Abdullah’ı görür görmez çok beğenen Gülşah cariyeye,

ona olan beğenisini, Cihan'dan evvel söz alarak bağ-bostan-bağban imgele-ri ile dile getirir. Kendi bedenini bağ olarak tanımlayan Gülşah, Abdullah'a da bağban rolünü atfederek vakit geçmeden bağı dermesi bir başka deyişle kendisine sahip olmak için acele etmesi tavsiyesinde bulunur: "Gülüşah'ın dilinde eylerim destan / Var mı elinizde ben kimi mestan / Ak sinem getirir bağ ile bostan / Eğer bağbanısan der vakti geçti." (Türkmen ve Cemiloğlu 2009: 52).

Âşık Mevlüt İhsani'nin anlattığı Böyle Bağlar hikâyesinde Ahmet Ağa, yıllar geçmesine rağmen oğlu ve gelininin evliliğinden torun sahibi olamaz ve bu durumdan ciddi bir şekilde rahatsızlık duymaya başlar. Gelinin kendisine hizmet ettiği bir ara onun duyacağı şekilde seslenerek torun arzusunu ona 'bağ' imgesi ile şu şekilde bildirir: "Böyle bağlar, böyle bağlar / Dertli başını böyle bağlar / Bülbül ötmez, gül bitmez / Yıkılın böyle bağlar." (Türkmen ve Cemiloğlu 2009: 34). Metinde kayınbabanın dilinden 'bağ' ve 'gül' imgeleri ile aktarılan söz konusu ifadeler gelinini ve sahip olamadığı çocuğunu karşılamaktadır. Bağ kavramı ile vurgulanan kadın bedeni, gül bitiremediği yani bir çocuğa sahip olmadığı için asli vazifesini, işlevini yerine getirememiştir. Zira toprak/tarla/bağ ve kadın arasında kurulan kadim ilişkide en önemli mevzu üretkenlik ve doğurganlıktır. Toprak, tarla, bağ ürettiği ve verimli olduğu müddetçe anlamlıdır. Bu kavramların kozmik karşılığı olan kadın da doğurabildiği sürece bulunduğu yerde işlevseldir. Dolayısı ile işlevini yerine getiremeyen böyle bir bağın varlığı bir anlam ifade etmemekte ve yıkılması uygun görülmektedir. Kayınbabanın mutlak torun

arzusu kendisini "Yiğit bağı barsız olmaz" (Türkmen ve Cemiloğlu 2009: 35) sözlerinde de gösterir. Zira ifadeden anlaşılacağı üzere oğlundan olma bir evlat beklediği ve eğer gelin aracılığıyla bu gerçekleşmeyecekse oğlunu başka biri ile evlendireceğine dair bir ima da söz konusudur. Nitekim anlatıcı bir arasöz aracılığıyla bu ifadesine açıklık getirir. Kayınbabanın çocuğu olmayan gelinine ithafla, sitem içinde söylediği bu sözlere karşılık gelinin savunması da yine benzer kavramlar çerçevesindedir. Bağının 'meyve' vermemesi ile yani çocuğu olmamakla kınan ve kuma ile tehdit edilen gelinin cevabı "Böyle bağlar, böyle bağlar / Dertli başını böyle bağlar / Bülbül güle konmadı / Ne yapsın böyle bağlar" (Türkmen ve Cemiloğlu 2009: 34) şeklindedir. "Bülbül güle konmadı" ifadesi ile eşi ve kendi arasında herhangi cinsel bir ilişkinin yaşanmadığını ifade edip devamında ise bağın 'çorak' yere kurulduğundan dolayısı ile bağ sahibi olarak kendisi ile ilgili bir problem olmadığından söz ederek kendisini savunmaktadır. Zira iktidarsız olan kocasıdır ve sorun bağda değil 'tohum'dadır. Kadın bedeninin üreticiliği ve doğurma özelliği üzerine kurulmuş olan bağ imgesi bu son örnekte son derece işlevsel bir şekilde kullanılmıştır.

Son olarak Türk halk hikâyelerinde kadın-bağ/bahçe ve unsurları arasındaki ilişki noktasında dikkat çeken bir husus da kadın kahramanlar için tercih edilen isimlerdir. Zira baş kahramanlar dahil olmak üzere farklı cinsiyet rollerinde (anne / eş / cariye / dadı) karşımıza çıkan kadın kahramanlar için sıklıkla tercih edilen Gülizar, Gülşah, Selvihan, Gülgez Peri, Güllü Kız, Gülistan, Yase-men, Gülenaz, Nergis Hanım, Tazegül

Hanım gibi bahçeye ve bahçenin temel unsurlarına ilişkin olan isimlerin kadınların adı olarak anlatılarda genişçe ve sıkça yer bulması tesadüfi olmayıp kadınların algılanışında kadın ve bağ/bahçe ilişkisinin farklı bir yansıması olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz.

Netice itibari ile Köroğlu anlatmalarının hikâyeye yakın kollarından itibaren son dönem Türk halk hikâyeleri de dahil olmak sureti ile anlatılar üzerinde yapılan çalışmadan çıkan sonuca göre kadın/bedeni ve bağ-bahçe arasında belirgin ve güçlü bir ilişkinin varlığı görülmektedir. İmaj olarak bağ/bahçe, meyve ve kadın/kadın bedeni arasındaki ilişki, renkli ve çeşitli örneklerle anlatılarda önemli bir yer tutmaktadır. Kadın bedeni ve toprak arasında kurulan kadim ve gizemli ilişkinin toprağın işlenmiş hali olan, yerleşik yaşam ve kültürün önemli bir unsuru, göstergesi ve neticesi olan bağ/bahçe arasında da kurulduğu görülmektedir. Söz konusu mekânlarla kadın ve bedeni arasında kurulan ilişki kültürel bir yansımadır ve sosyokültürel yapı ile yakından alakalıdır. Kadın bedeninin öncelikle doğurganlığı/üretkenliği ve güzelliği sebebi kurulan ilişki anlatmaların bilhassa nazım parçalarında somutlaşmıştır. Bununla birlikte bahçenin yapısını ve ana unsurlarını oluşturan gonca, gül, tomurcuk, bağban gibi ifadeler şiirlerde kadın-erkek cinsiyet algısının oluşturulmasında ve kadın bedeninin kavramsallaştırılmasında çok sık işlenmiştir. Estetik olarak oldukça zarif olup güzel bir yapıya ve kokuya sahip olan 'gül', onun açılmamış hali gonca, tomurcuk ve genel olarak 'bağ' kavramları kadını ve bedenini imlerken bu unsurların bakıcısı ve besleyicisi

olan bağban ise erkeği imlemektedir. Çoğunluğu erkekler tarafından tasnif edilip aktarılan halk hikâyelerinde, kadın algısının ve bedenin bağ ve unsurları ile kodlandığı buna karşılık erkeğin bağban olarak konumlandığı, kadın ve erkek iletişiminde söz konusu kavramların etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Özetle, yerleşik yaşam ve kültürün temel bir parçası olan bağ ve bahçeler hikâyelerde kadın algısı ve bedeninin kurgulanışında oldukça işlevsel kullanılmıştır. Kadın ve bedeninin bağ, bahçe unsurları etrafında kavramasallaştırıldığı bu ilişkide hem yerleşik yaşam ve kültürün hem de kadın bedeninin doğurganlığının ve estetik açıdan güzelliğinin etkisi görülmüştür.

NOTLAR

- 1 Bir kavram olarak imaj yahut imgeye "zihinde tasarlanan şey; genel görünüş, izlenim; duyu organlarının dıştan algıladığı nesnenin bilince yansıyan benzeri" şeklinde tanımlar getirilmektedir. Kavramın farklı sahalarda, farklı anlam katmanlarında kullanıldığını belirtmekle beraber bu makalede çalışmanın başlığından itibaren başta bağ ve bahçe için kullanılan imaj kavramı, reel olan bir unsurun zihinsel dönüşüm ve anlamlandırılmasına işaret ettiği için tercih edilmiştir. İmage için için bkz. Raymond Williams. *Anahtar Sözcükler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012., s.190.
- 2 Kabaca kalıp söyleyiş, kalıp yargı olarak tanımlanabilecek olan stereotip bilhassa sosyal psikoloji literatürüne özgü bir kavramdır. Stereotip bir kişi, grup veya topluluk hakkında sahip olunan temellendirilmemiş kanaattir. Belirli bir hedef hakkında basitleştirilmiş yaygın inançlara dayanan stereotipler, bireysel farklılıkları dikkate almayan kalıp yargılardır. Örneğin toplumsal cinsiyet ile alakalı stereotiplere bakıldığında erkeğin çoğunlukla; aktif, girişken, cesur, korkusuz aklıyla hareket eden, kendine güvenir, sert yapılı vb. şeklinde tanımlandığı; kadının ise pasif, hisleri ile hareket eden, çekingen, ve duygusal vb. sıfatlarla tanımlandığı görülür. Stereotip (Kalıp Yargı) hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Gregory J. Feist ve Erika L. Rosenberg, *Psychology: Making Connections*.

- Newyork: Published by McGraw- Hill Companies, 2010, s. 543-544. Çiğdem Kirel vd, *Sosyal Psikoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, s. 40-42, 183.
- 3 Bu çalışmada Köroğlu destanının Anadolu sahası anlatımları olarak değerlendirebileceğimiz Meddah Behçet Mahir'in anlattığı ve Mehmet Kaplan'ın yayımladığı Köroğlu; Ümit Kaftancıoğlu'nun derlediği ve sekiz kol halinde yayımladığı Köroğlu; ve Ferruh Arsunar'ın derlediği metin esas alınmıştır. Köroğlu üzerine çalışmalar yapan Boratav, bu anlatımları ilk olarak 'destan' kavramı ile açıklaması daha sonra bu fikrinden vazgeçerek onları kahramanlık konusu halk hikâyeleri arasına almıştır. Bu anlamda Köroğlu destanla hikâye arasında, içinde hem destansı hem de hikâye özellikleri barındıran bir eserdir ve bu yönüyle onun destanı hikâyeler kapsamında değerlendirilmesi uygundur. Nitekim Köroğlu destanının gerek Mahir anlatımlarında gerekse Ümit Kaftancıoğlu'nun derlemelerinde, yapı-muh-teva olarak halk hikâyesine çok yakın kolları bulunmaktadır. Bu hususla alakalı ayrıca bkz. Metin Ekici. *Türk Dünyasında Köroğlu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 19, 100.
- 4 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* adlı eserinde, bilhassa 17. Yüzyılda Osmanlı'da kent çevrelerinde bulunan ağaçlıklar, kırık alan ve mesire yerlerinden ve bu mekânlarda vakit geçirmenin yaygınlığından bahseder. Mesire yerleri dışında yaygın olan bir şey de yazlıklardır. Bahçesi olan bu konaklarda kadınlar türlü işlerle meşguldür. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s.135-136.
- 5 Bakara Süresi / 223. ayette söz konusu kavram şu şekilde ele alınır: "Eşleriniz sizin nesil yetiştiren tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın. Kendiniz için ilerisini düşünerek hazırlık yapın..." Suat Yıldırım. *Kur'an-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali*. İstanbul: Işık Yayınları, 2004, s. 34.
- 6 "Hemen ikisi birbirine atılarak sarıldılar ve öpüşmeğe başladılar. Bir ara duraklayan kız: Burası sevişmeğe elverişli değildir, buradan gidelim, der ve Hasan tekrar feraceyi giyer, ikisi birlikte yukarı çıkarlar. Gülizar'ın odasına girerler, pencerelerin perdeleri indirilir, kapıyı sımsıkı basarlar, cariyeler izinlenir, koskoca nadide kıymetler eşyalarla süslü odanın ortasına serilmiş ipekten yatak üstünde bir dişi aslan, bir de erkek aslan yavrusu hasretle yanan ateşlerini söndürmeğe çalışarak kendilerine has sevişmelerine başlarlar." Ferruh Arsunar, *Köroğlu*. 1963, s. 243.
- 7 Halk hikâyeleri bağlamında değil ama masallar üzerinde toplumsal cinsiyet- mekân ilişkisini tartıştığı "Masal Mekânında Kadın Olmak" adlı çalışmasında Evrim Ö.Özünel, kadının toplumsal cinsiyet rolünün belirlendiği en önemli mekânın ev içi olduğunu belirterek kadının ev dışına çıkmadan dış dünya ile irtibat kurabileceği tek yerin kapı dışında 'pencere' olduğunu ifade eder. Evli kadınların ve bilhassa bakirelerin kimlik dönüşümlerinde pencere ile olan ilişkileri oldukça önemlidir. Ev içi (özel- mahrem) alan ve ev dışı (kamusal) alan arasında ara bir mekân olarak pencere aile kurmanın ve kurumsallaştırmanın sembolüdür. Bu doğrultuda halk hikâyelerinde kadının yaşam alanlarından olan bahçedeki kapıya yahut duvara yüklenen anlam ile masallardaki pencere sembolünün benzer işlevde kullanıldığı söylenebilir. Bkz. Özünel, a.g.e, s. 60-64.

KAYNAKLAR

- Akbalık, Esra. "Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini Kadınlar". Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2012.
- Alptekin, A.Berat. *Kırmanşah Hikâyesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- . "Elif ile Yaralı Mahmud Hikâyesi". *Türk Folkloru Araştırmaları 1982*. (1983): 21-46.
- Arsunar, Ferruh. *Köroğlu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1963.
- Aslan, Ensar. *Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı- Şiirleri- Karşılaşmaları, Hikâyeleri*. Ankara: Maya Akademi Yayınları, 2007.
- Badinter, Elisabeth. *Biri Ötekidir*. İstanbul: Afa Yayınları, 1992.
- Bali, Muhan. *Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Başgöz, İlhan. "Türk Halk Hikâyelerinin Yapısı". (çev. Serpil Cengiz). *Folklor / Edebiyat* 14 (1998): 85-98.
- Başgöz, İlhan. *Hikâye: Turkish Folk Romance as Performance Art*. Bloomington: Indiana University Press, 2008.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Boratav, Perteve N. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2002.
- Çetin, İsmet. "Türk Halk Hikâyelerinin Tarihi Gelişmesi". *Millî Folklor* 6 (1990): 35-36.
- Çolak, Faruk. "Şah İsmail Hikâyeleri Üzerine Mukâyeseli Bir Araştırma". Basılmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1994.
- Delaney, Carol. *Tohum ve Toprak*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

- Demir, Necati. *Dânişmend Gazi Destanı*. Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Demir, Necati ve M.D. Erdem. *Battal Gazi Destanı*. Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Demir, N.ve M.D. Erdem. *Saltık-Nâme*. Ankara: Destan Yayınları, 2007.
- Dundes, Alan. "Doku, Metin, Konteks" (çev. Metin Ekici). *Halkbiliminde Kuramlar Yaklaşımlar 1*. Haz. M. Öcal Oğuz ve diğer. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.
- Duymaz, Ali. *Kerem ile Aslı Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Ekici, Metin. *Dede Korkut Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.
- Ekici, Metin. "Halkbilimi Çalışmalarında metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar(Konteks) İlişkisinin Önemi". *Milli Folklor* 39 (1998): 25-34.
- Elçin, Şükrü. *Kerem ile Aslı Hikâyesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara, 1991.
- Erdal, Tuğçe. "Erkek Ağızlı Türkülerde Kadın İmaji". *Folklor / Edebiyat* 65 (2011): 37-52.
- Feist, Gregory J. ve Erika L. Rosenberg. *Psychology: Making Connections*. Newyork: Published by McGraw- Hill Companies, 2010.
- Güneş, Asuman. "Oğuz Gurubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın". Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi 2009.
- Jung, C.Gustav. *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Kaftancıoğlu, Ümit. *Koroğlu Kol Destanları*. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1979.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. "Türkiye'de Değişen Aile ve Çocuk". *Toplumsal Tarihte Çocuk*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s. 31-38.
- Kaplan, Mehmet. *Koroğlu Destanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.
- _____. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar Tıp Tahlilleri 3*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- _____. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Karabaş, Seyfi. *Bütüncül Türk Budumbilimine Doğru*. İstanbul: YKY Yayınları, 1999.
- Kaya, Doğan ve S. Koz. *Türk Halk Hikâyeleri I*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.
- Kirel, Çiğdem vd. *Sosyal Psikoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004.
- Kösemihal, N.Şazi. *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968.
- Makas, Zeynelâbidin. "Tufarganlı Abbas ve Gülgez Peri Hikâyesi". Basılmamış Doktora Tezi. Erzurum, 1982.
- Malinowski, B. *Bilimsel Kültür Teorisi*. (çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1992.
- Nirun Nihat. *Sistemantik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Binye Analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, S.56, 1991.
- Ong, Walter. *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Özarlan, Metin. *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2006.
- Özünel, Evrim Ölçer. *Masal Mekânında Kadın Olmak*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006.
- Sakaoğlu, Saim. *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri 1-11*. (Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu- Esmâ Şimşek). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.
- Sakaoğlu, Saim. ve A. Duymaz. *Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Şenocak, Ebru. "Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2000.
- Şimşek, Esmâ. "Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1987.
- Türkmen, Fikret. *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- _____. *Tahir ile Zühre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Türkmen, Fikret ve diğer. *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2008.
- Türkmen, Fikret ve M. Cemiloğlu. *Âşık Mevlüt İhsani'den Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2009a.
- _____. *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2009b.
- Yıldızbaşı, Süleyman. "Asuman ile Zeycan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1993.
- Yıldırım, Suat. *Kur'an-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali*. İstanbul: Işık Yayınları, 2004.
- Young, Katharine. "Beden Folkloru". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz ve diğer). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006.